

ČESKÁ REPUBLIKA

NÁLEZ

Ústavního soudu

Jm é n e m r e p u b l i k y

Ústavní soud rozhodl v senátu složeném z předsedy Tomáše Langáška (soudce zpravodaj) a soudců Jaromíra Jirsy a Jana Wintra o ústavní stížnosti stěžovatelky **D. K.** a nezletilého **D. K.**, zastoupení JUDr. Marošem Matiaškem, LL.M., advokátem, sídlem Mánesova 1175/48, Praha 2, proti rozsudku Krajského soudu v Ostravě – pobočky v Olomouci ze dne 24. července 2024 č. j. 70 Co 116/2024-2097 a rozsudku Okresního soudu v Olomouci ze dne 20. února 2024 č. j. 0 P 699/2004-2028, 36 P a Nc 253/2023, 36 P a Nc 32/2024 za účasti **Krajského soudu v Ostravě – pobočky v Olomouci a Okresního soudu v Olomouci** jako účastníků řízení a **T. K.**, a **P. Š.**, jako vedlejších účastníků řízení takto:

Ústavní stížnost se zamítá.

Odůvodnění:

I.

Skutkové okolnosti posuzované věci a obsah napadených rozhodnutí

1. V tomto nálezu se Ústavní soud zabývá namítaným porušením ústavně zaručených práv nezletilého, kterému byla nařízena ústavní výchova, a jeho babičky, jíž byl v důsledku napadených rozhodnutí odebrán z péče pěstounky.
2. Okresní soud v Olomouci (dále jen „okresní soud“) usnesením ze dne 15. listopadu 2023 zahájil z moci úřední ve věci nezletilého stěžovatele řízení o uložení výchovného opatření, o nařízení ústavní výchovy a řízení o zrušení pěstounské péče. Účastnicí tohoto řízení byla i druhá stěžovatelka, babička nezletilého, která do vydání napadených rozhodnutí byla jeho pěstounkou. Bezprostředně po zahájení řízení okresní soud

jmenoval nezletilému kolizního opatrovníka podle § 469 odst. 1 zákona o zvláštních řízeních soudních, a to statutární město Olomouc.

3. Zahájení těchto řízení předcházely přípis, který zaslal okresnímu soudu Magistrát města Olomouc, odbor sociálních věcí, jako orgán sociálně-právní ochrany dětí (dále jen „OSPOD“). V tomto přípise ze dne 9. listopadu 2023, nazvaném „Mimořádná zpráva o průběhu pěstounské péče“, OSPOD popisuje situaci ohledně nezletilého a jeho babičky. Zmiňuje, že je spolupráce s rodinou složitá a chování nezletilého ve škole se velmi zhoršilo. Popisuje též několik situací, ke kterým došlo, a kroky, které OSPOD učinil. V posledním odstavci uvádí: „Dáváme tímto soudu na zvážení, zda by nebylo vhodné nařízení některého z výchovných opatření, například napomenout pěstounku, aby si začala více plnit své povinnosti pěstouna, zvyšovat své výchovné kompetence a spolupracovat, neboť se obáváme, že s tímto výchovným přístupem se bude chování nezletilého pouze zhoršovat.“

4. Okresní soud napadeným rozsudkem nařídil nezletilému ústavní výchovu na dobu jednoho roku a rozhodl o jeho umístění do konkrétního zařízení, zároveň tento výrok vyslovil jako předběžně vykonatelný. Dále zrušil pěstounskou péči, do které byl babičce nezletilý původně svěřen (taktéž s předběžnou vykonatelností), a konečně zrušil výživné dříve stanovené otci nezletilého.

5. Z odůvodnění rozsudku okresního soudu plyne, že podle něj pěstounská péče u nezletilého neplní svůj účel, jelikož jeho babička nemá dostatečné výchovné kompetence. Na základě provedeného dokazování okresní soud dospěl k tomu, že se neustále stupňuje nevhodné chování nezletilého a jeho negativní přístup k plnění školních povinností. Nezletilý není zvyklý respektovat autority a mít nastavené hranice. Jeho babička pak neprojevuje jakoukoliv sebereflexi, není schopna či ochotna změnit svůj přístup a dbát poskytnutých doporučení a řádné spolupráce. Vedlejší účastníci – rodiče nezletilého – o něj neprojevují žádný zájem. Podle okresního soudu je tedy řádný vývoj nezletilého ohrožen, ne-li již narušen, a to do té míry, že je to v rozporu se zájmem nezletilého.

6. Proti rozsudku okresního soudu podali oba stěžovatelé – jak nezletilý, tak jeho babička – společné odvolání. Nezletilý je podal svým jménem a sám je podepsal. Krajský soud v Ostravě – pobočka v Olomouci (dále jen „krajský soud“) odvolání nezletilého odmítl jako podané osobou zjevně neoprávněnou. Podle krajského soudu nezletilý nebyl k podání odvolání procesně způsobilý a jeho jménem je mohl podat jen kolizní opatrovník, ten je však nepodal, naopak s rozsudkem okresního soudu souhlasil a zcela se s ním ztotožnil. Jelikož odvolání podala spolu s nezletilým i jeho babička, zabýval se krajský soud dále věcně jednotlivými odvolacími námitkami, které uplatnili oba stěžovatelé. I odvolání stěžovatelky však krajský soud nepovažoval za důvodné a rozsudek okresního soudu jako věcně správný potvrdil.

7. Jednou z námitek stěžovatelů bylo to, že OSPOD neměl být jmenován kolizním opatrovníkem nezletilého, jelikož podal podnět k zahájení řízení, a byl tak ve střetu zájmů. Krajský soud této námitce nepřisvědčil, jelikož OSPOD podle něj nepodal návrh na zahájení řízení, ale jen podnět, nestal se tedy účastníkem řízení jako návrhověl a může vystupovat jako opatrovník nezletilého.

8. V rámci odůvodnění svého rozsudku krajský soud odkázal na správná skutková zjištění okresního soudu, pouze doplnil dokazování o zprávu OSPOD, jejíž součástí byla i diagnostická zpráva z dětského diagnostického ústavu, do nějž byl nezletilý po vydání rozsudku okresního soudu umístěn. Z této zprávy krajský soud zjistil, že nezletilý potřebuje pevně nastavená pravidla a důslednost při jejich dodržování, čehož jeho babička není schopna.

9. Krajský soud také (stejně jako okresní soud) přistoupil ke zjištění názoru nezletilého a vyslechl jej. Nezletilý přitom vyjádřil mimo jiné přání, že by chtěl zpátky k babičce. Krajský soud se přáním nezletilého v odůvodnění svého rozsudku zabýval, ale dospěl k tomu, že nenařízení ústavní výchovy není v zájmu nezletilého, neboť proces jeho převýchovy nebyl zdaleka ukončen. Dále uvedl, že v dané věci neshledal žádné známky systémové diskriminace ani sociální segregace a že byly všechny orgány vedeny snahou vyřešit situaci nezletilého jiným způsobem než nařízením ústavní výchovy. Podle krajského soudu je pro nařízení pěstounské péče podstatná existence vhodné osoby, která musí mít předpoklady na dítě řádně výchovně působit, což však stěžovatelka není, a není k dispozici ani jiná vhodná osoba.

II.

Argumentace stěžovatelů

10. Oba stěžovatelé podali prostřednictvím svého právního zástupce ústavní stížnost proti rozsudku krajského a okresního soudu. Namítají, že jimi bylo porušeno množství ústavně zaručených práv nezletilého i stěžovatelky, plynoucích jak z Listiny základních práv a svobod (dále jen „Listina“), tak z několika mezinárodních smluv.

11. U nezletilého konkrétně spatřují zejména porušení práva na osobní svobodu dle čl. 8 odst. 1 a 2 Listiny a čl. 5 odst. 1 Úmluvy o ochraně lidských práv a svobod (dále jen „Úmluva“), práva na ochranu před neoprávněným zásahem do soukromého a rodinného života dle čl. 10 odst. 2 Listiny a čl. 8 Úmluvy, práva na ochranu rodičovství a rodiny podle čl. 32 Listiny, práva na soudní ochranu podle čl. 36 odst. 1 Listiny. Dále namítají porušení některých ustanovení Úmluvy OSN o právech dítěte („Úmluva o právech dítěte“), konkrétně čl. 3, 5, 9, 12, 16, 29 a 37, které akcentují především nejlepší zájem dítěte, jeho participační práva, právo dítěte nebýt odděleno od svých rodičů, ochranu před svévolnými zásahy do jeho soukromého života a rodiny a ochranu před nezákonným zbavením svobody.

12. V případě stěžovatelky mělo dojít k porušení práva na ochranu před neoprávněným zásahem do soukromého a rodinného života dle čl. 10 odst. 2 Listiny a čl. 8 Úmluvy a práva na ochranu rodičovství a rodiny podle čl. 32 Listiny. Oba stěžovatelé odkazují na Úmluvu OSN o odstranění všech forem rasové diskriminace a čl. 3 odst. 1 Listiny a tvrdí, že jejich práva byla porušena též ve spojení se zákazem diskriminace, jelikož jsou romského původu.

13. Svou ústavní stížnost stěžovatelé člení do následujících šesti tematických částí:

- a. Stěžovatelé namítají absenci účinného zastoupení nezletilého v řízení, kdy opatrovníkem nezletilého byl jmenován OSPOD, který jedná současně jako orgán, který zajišťuje jeho veřejnoprávní ochranu a který navíc řízení o zrušení pěstounské péče a nařízení ústavní výchovy inicioval, byť nikoli formálně

- návrhem, nýbrž „pouze“ podnětem. Právo na přístup nezletilého ke spravedlnosti však bylo porušeno též tím, že jeho odvolání proti rozsudku bylo odmítnuto jako podané osobou zjevně neoprávněnou (odst. 7–25 ústavní stížnosti).
- b. Podle stěžovatelů soudy v napadených rozsudcích nezohlednily zvláštní povahu příbuzenské pěstounské péče, tedy skutečnost, že stěžovatele nepojí pouze právní pouto založené rozhodnutím o svěřeni nezletilého do pěstounské péče stěžovatelky, nýbrž především rodinné pouto mezi vnukem a babičkou, která navíc péči o nezletilého zajišťovala od jeho narození (odst. 26–34 ústavní stížnosti).
 - c. Následně stěžovatelé upozorňují, že důvody zrušení pěstounské péče a nařízení ústavní výchovy souvisely prakticky výlučně s chováním nezletilého na půdě školy, a proto poukazují na to, že přístup školy v případě nezletilého, jakož i přístup okresního a krajského soudu nevedl k zajištění realizace práva nezletilého na vzdělání (odst. 35–43 ústavní stížnosti).
 - d. Stěžovatelé zdůrazňují, že v případě nezletilého sleduje nařízení ústavní výchovy zjevně disciplinační účel, který je neslučitelný s ústavní výchovou jakožto opatřením náhradní péče, a naopak vyúsťuje v neoprávněné zbavení osobní svobody v rozporu s mezinárodními lidskoprávními úmluvami (odst. 44–56 ústavní stížnosti).
 - e. Dále stěžovatelé namítají, že nebyl dostatečně zohledněn názor nezletilého, a to se zvláštním zohledněním skutečnosti, že je již ve věku dospívajícího (odst. 57–61 ústavní stížnosti).
 - f. V poslední části své ústavní stížnosti stěžovatelé namítají, že stěžejním problémem přístupu okresního a krajského soudu je to, jak odhlíží od širšího kontextu systémové diskriminace Romů v České republice, čímž zdůrazňují podstatu porušení práv stěžovatelů (odst. 62–72 ústavní stížnosti).

14. Stěžovatelé nakonec žádají o urychlené projednání jejich ústavní stížnosti s ohledem na to, že ústavní výchova byla nařízena na dobu jednoho roku a tato doba by měla uplynout 21. března 2025. Příslušné orgány zřejmě budou v blízké době také přezkoumávat, zda důvody pro nařízení ústavní výchovy trvají.

III.

Průběh řízení před Ústavním soudem

15. Krajský soud ve vyjádření k ústavní stížnosti konstatoval, že nesdílí přesvědčení stěžovatelů, že napadenými rozhodnutími byla porušena jejich práva a svobody, přičemž v podrobnostech odkázal na odůvodnění svého rozhodnutí a podpůrně i na odůvodnění rozhodnutí soudu prvního stupně. Krajský soud zejména setrval na svém závěru, že odvolání nezletilého mělo být odmítnuto. Zdůrazňuje, že odmítnutím jeho odvolání nedošlo k zúžení předmětu odvolacího řízení ani odvolacích argumentů, neboť odvolání podali se stěžovatelkou společně ve zcela identickém znění, takže se všemi argumenty důkladně zabýval. Podle krajského soudu bylo zastoupení nezletilého účinně zajištěno.

16. Krajský soud se dále vyjádřil, že všechny zúčastněné orgány si byly vědomy skutečnosti, že nezletilý byl dlouhodobě svěřen do příbuzenské pěstounské péče. Nicméně i s příbuzenskou pěstounskou péčí jsou spojené určité povinnosti a osoba pěstouna musí poskytovat záruky řádné péče. Stěžovatelka nemá předpoklady na dítě výchovně působit a zajistit mu vhodné rodinné prostředí. Dále zdůrazňuje, co by měla

obnášet výchova ze strany pěstouna, a tvrdí, že stěžovatelka z hlediska zajišťování řádné výchovy a vzdělání nezletilého zcela selhala. V rámci posouzení potřeby nařídít ústavní výchovu nehrály ani roli žádné nevhodné bytové podmínky či materiální nedostatky, šlo pouze o výchovnou nezpůsobilost stěžovatelky.

17. Krajský soud si uvědomuje, že nařízení ústavní výchovy je krajní a dočasné opatření. Nebylo však soudy chápáno jako sankční opatření, ale jako opatření výchovné, kterým mínil „cílevědomou systematickou činnost usilující o nápravu problémového a neakceptovatelného chování nezletilého stěžovatele, což je pravým smyslem nařízeného výchovného opatření a plně v jeho zájmu.“ Závěrem krajský soud navrhl ústavní stížnost odmítnout.

18. Okresní soud, rodiče nezletilého (vedlejší účastníci) ani OSPOD se k ústavní stížnosti nevyjádřili. Obdržené vyjádření krajského soudu následně Ústavní soud zaslal stěžovatelům na vědomí.

IV.

Procesní předpoklady řízení před Ústavním soudem

19. Ohledně ústavní stížnosti stěžovatelky – babičky nezletilého – Ústavní soud bez dalšího dospěl k tomu, že byla podána včas oprávněnou stěžovatelkou, která byla účastnicí řízení, v němž byla vydána napadená rozhodnutí, a Ústavní soud je k jejímu projednání příslušný. Stěžovatelka je také právně zastoupena v souladu s § 29 až 31 zákona o Ústavním soudu.

20. Ve vztahu k druhému stěžovateli – nezletilému – je však nejprve potřeba se vypořádat s tím, zda je osobou oprávněnou k podání ústavní stížnosti ve smyslu § 72 odst. 1 písm. a) zákona o Ústavním soudu.

21. Nezletilý stěžovatel udělil plnou moc k zastupování v řízení před Ústavním soudem právnímu zástupci uvedenému v návěti výroku; k ústavní stížnosti byla přiložena plná moc opatřená jeho podpisem. Podle § 20 odst. 1 občanského soudního řádu platí, že každý může samostatně právně jednat před soudem jako účastník v takovém rozsahu, v jakém je svéprávný. V případě nezletilého účastníka řízení je při posuzování rozsahu jeho procesní způsobilosti nutno hodnotit, zda je k učinění toho kterého procesního úkonu dostatečně rozumově a volně vyspělý. Ústavní soud přitom již dříve akceptoval ústavní stížnosti podané přímo nezletilými stěžovateli, u nichž dospěl k závěru, že s ohledem na jejich věk, případně i další podstatné skutečnosti vyplývající ze spisového materiálu, byli prokazatelně schopni posoudit smysl a důsledky svého jednání, tj. že byli dostatečně způsobilí k tomu, aby samostatně vystupovali v řízení o své ústavní stížnosti a aby za tímto účelem udělili právnímu zástupci plnou moc k jejich zastupování [viz např. náleze ze dne 21. dubna 2016 sp. zn. I. ÚS 3598/14 (N 74/81 SbNU 285), jímž bylo rozhodováno o ústavní stížnosti stěžovatelky ve věku 16 let, či náleze ze dne 15. srpna 2022 sp. zn. II. ÚS 1626/22 (N 102/113 SbNU 184), jenž se týkal stěžovatele ve věku 14 let].

22. Stěžovatel se narodil v roce 2009, měl tedy v době podání ústavní stížnosti 15 let. Ústavní soud zároveň přihlédl k jedné z námitek vznesené v ústavní stížnosti zpochybňující účinné zastupování nezletilého v řízení před obecnými soudy ze strany OSPOD. Stěžovatelé také rozporují postup krajského soudu, který odmítl odvolání nezletilého, protože vzhledem k jeho věku nebyl procesně způsobilý odvolání podat. Sám

OSPOD odvolání za nezletilého nepodal, neboť, jak plyne z napadeného rozhodnutí, se ztotožnil se závěrem soudů o nezbytnosti nařízení ústavní výchovy. Za těchto podmínek nelze očekávat, že by OSPOD brojil proti napadeným rozhodnutím a podal ústavní stížnost „v zájmu nezletilého stěžovatele“. Kdyby nyní i Ústavní soud odmítl ústavní stížnost nezletilého pro neoprávněnost navrhovatele, vyloučil by nezletilého stěžovatele z přístupu k Ústavnímu soudu (viz obdobně usnesení ze dne 28. února 2019 sp. zn. II. ÚS 2165/18 a ze dne 15. října 2019 sp. zn. I. ÚS 2780/19). Též lze vzít v potaz, že v souvislosti s podáním ústavní stížnosti nevzniká stěžovateli povinnost hradit soudní poplatky a případný neúspěch v řízení před Ústavním soudem ani zpravidla nevede k uložení povinnosti nahradit náklady řízení ostatním účastníkům, a obecně tak nepovede k újmě stěžovatele. Připustí-li Ústavní soud takovou ústavní stížnost, musí vzít i tuto skutečnost v úvahu při případném rozhodování podle § 62 odst. 4 zákona o Ústavním soudu.

23. Stěžovatel udělil plnou moc advokátovi k podání ústavní stížnosti a řízení před Ústavním soudem, ohledně jejíž platnosti nevyvstala žádná pochybnost. S ohledem na to, že Ústavní soud dospěl k závěru o dostatečné způsobilosti nezletilého podat ústavní stížnost, lze jej považovat za způsobilého i k udělení procesní plné moci. Vzhledem k tomu Ústavní soud nejmenoval v tomto řízení o ústavní stížnosti OSPOD ani jinou osobu (kolizním) opatrovníkem nezletilému, jelikož jsou práva nezletilého stěžovatele dostatečně chráněna především tím, že je zastoupen advokátem, kterého si sám zvolil [viz též náleze ze dne 2. dubna 2009 sp. zn. II. ÚS 1945/08 (N 80/53 SbNU 11), bod 8].

24. Nezletilému napadený rozsudek krajského soudu – jako rozhodnutí o posledním procesním prostředku ve smyslu § 72 odst. 3 zákona o Ústavním soudu – nebyl zvlášť doručován. Byl doručován stěžovateli, OSPOD, vedlejším účastníkům a diagnostickému ústavu, ve kterém v té době nezletilý pobýval. Ústavní stížnost byla podána před uplynutím lhůty všech těchto osob, i v případě nezletilého lze tedy lhůtu pro podání ústavní stížnosti považovat za zachovanou.

25. Co se týče přípustnosti ústavní stížnosti, je nutné poukázat na jednu z námitek stěžovatelů, že OSPOD správně neměl nezletilého v řízení vedoucích k vydání napadených rozhodnutí zastupovat. Stěžovatelé dále rozporují postup krajského soudu, který odmítl odvolání nezletilého. Jde přitom o situace, kdy může účastník řízení napadnout rozhodnutí žalobou pro zmatečnost [viz § 229 odst. 1 písm. c) a odst. 4 občanského soudního řádu]. Z podané ústavní stížnosti však nevyplývá, že by stěžovatelé tento opravný prostředek vyčerpali. Vzhledem k tomu by v těchto námitkách měla být ústavní stížnost zásadně nepřipustná (viz např. v obdobné situaci usnesení ze dne 11. října 2023 sp. zn. I. ÚS 1259/23).

26. Ustanovení § 75 odst. 2 písm. a) zákona o Ústavním soudu nicméně konstruuje výjimku z nepřipustnosti ústavní stížnosti. Z judikatury Ústavního soudu vyplývá, že k aplikaci citovaného ustanovení dochází zejména tehdy, nelze-li od dalšího postupu ve věci, a to ani před obecnými soudy, očekávat efektivní ochranu ústavně zaručených práv stěžovatele [viz např. náleze ze dne 28. března 2019 sp. zn. II. ÚS 2020/18 (N 43/93 SbNU 105)], a také v případech, kdy je podstatný přesah odůvodněn potřebou zrušení neústavního právního předpisu [srov. např. usnesení ze dne 6. 1. 1997 sp. zn. III. ÚS 16/96 (U 1/7 SbNU 325) nebo náleze ze dne 22. 9. 1998 sp. zn. Pl. ÚS 1/98 (N 103/12 SbNU 71; 281/1998 Sb.)], anebo kdy právní předpis v praxi pravidelně vyvolává výkladové potíže či aplikační nejednotnost [srov. např. náleze ze dne 29. 11. 1994 sp. zn.

I. ÚS 89/94 (N 58/2 SbNU 151)], případně jde-li o věc, jež se týká mnoha obdobných věcí dalších a její řešení by zabránilo dalším soudním sporům [srov. např. náleze ze dne 24. 4. 1996 sp. zn. I. ÚS 38/95 (N 35/5 SbNU 283)], resp. je pocítována potřeba zajištění ústavně konformního výkladu právního předpisu či dodržení mezinárodní smlouvy [srov. např. náleze ze dne 14. 10. 1997 sp. zn. I. ÚS 322/96 (N 127/9 SbNU 161)] či potřeba zajistit respektování nálezů Ústavního soudu [srov. např. náleze ze dne 25. 2. 1999 sp. zn. III. ÚS 467/98 (N 31/13 SbNU 221)].

27. Ústavní soud dospěl k závěru, že ústavní stížnost stěžovatelů přesahuje jejich zájmy podle § 75 odst. 2 písm. a) zákona o Ústavním soudu. V tomto ohledu přihlédl jednak k zobecňujícímu potenciálu, který tento případ může mít s ohledem na podání ústavně konformního výkladu § 469 odst. 2 zákona o zvláštních řízeních soudních a otázku zastoupení orgánem sociálně-právní ochrany dětí jako kolizním opatrovníkem. V náleзовé judikatuře Ústavního soudu ústavně konformní výklad tohoto ustanovení zatím nebyl podán a potřeba řádného zastoupení nezletilých přitom představuje nezbytnou součást zajištění jejich práva na soudní ochranu zdůrazněnou imperativem hájení nejlepšího zájmu dítěte [viz např. náleze ze dne 23. prosince 2015 sp. zn. I. ÚS 1244/15 (N 222/79 SbNU 569), případně též níže citovanou judikaturu a literaturu]. Taktéž případy rozdílných postupů orgánů sociálně-právně ochrany dětí oproti právní nezletilých podat odvolání v opatrovnických řízeních nejsou ojedinělé (viz např. nedávné stanovisko veřejného ochránce práv ze dne 10. dubna 2024 sp. zn. 1776/2024/VOP, dostupné z: <https://eso.ochrance.cz/Nalezene/Edit/12856>). Tento případ tedy přesahuje vlastní zájmy stěžovatelů ve výše uvedeném smyslu, Ústavní soud proto ústavní stížnost navzdory její nepřipustnosti projednal.

28. Ústavní soud rozhodl podle § 44 zákona o Ústavním soudu bez ústního jednání, neboť od něj neočekával další objasnění věci.

V.

Posouzení ústavní stížnosti

29. Ústavní stížnost není důvodná, byť Ústavní soud dal stěžovatelům částečně zapravdu.

30. Ústavní soud se nejprve v odůvodnění tohoto nálezu zaměří na otázku, zda byla porušena ústavně zaručená práva stěžovatelů tím, že nezletilému byl v řízení před obecnými soudy jmenován opatrovníkem OSPOD, ačkoliv podle stěžovatelů dal k zahájení řízení o nařízení ústavní výchovy podnět. Poté je věnována část posouzení postupu krajského soudu při odmítání odvolání nezletilého, obzvláště v kontextu porušení práva nezletilého na přístup k soudu. Poslední dvě části odůvodnění nálezu se zabývají ostatními námitkami stěžovatelů směřujícími již k věci samé – tedy k ústavněprávní rovině nařízení ústavní výchovy.

A) Orgán sociálně-právní ochrany dětí jako zástupce v řízení, k němuž dal podnět

31. Podle § 469 odst. 1 zákona o zvláštních řízeních soudních platí pro řízení ve věcech péče soudu o nezletilé následující: „*Dítě je v řízení zastoupeno opatrovníkem, kterého soud pro řízení jmenuje. Opatrovníkem soud jmenuje zpravidla orgán sociálně-právní ochrany dětí.*“ Odstavec 2 tohoto ustanovení pak ve znění od 30. září 2017 stanoví:

„Opatrovníkem nelze jmenovat orgán sociálně-právní ochrany dětí, který podal návrh na zahájení řízení.“

32. Stěžovatelé v ústavní stížnosti namítají nedostatek účinného zastoupení nezletilého v řízení před obecnými soudy. Podle stěžovatelů byl kolizním opatrovníkem jmenován OSPOD v rozporu s § 469 odst. 2 zákona o zvláštních řízeních soudních, jelikož dal OSPOD k zahájení řízení o nařízení ústavní výchovy podnět. To podle stěžovatelů vedlo k tomu, že v řízení objektivně nehájil zájmy nezletilého.

33. Ústavní soud dospěl k tomu, že tato námitka má ústavněprávně rozměr a mohla by představovat porušení ústavně zaručeného práva nezletilého na soudní ochranu s ohledem na případný střet zájmů nezletilého a orgánu sociálně-právní ochrany dětí a na imperativ účinného zastoupení nezletilého [viz též náleze ze dne 19. února 2014 sp. zn. I. ÚS 3304/13 (N 18/72 SbNU 217)].

34. Zakotvení právní normy zakládající neslučitelnost postavení orgánu sociálně-právní ochrany dětí jako navrhovatele i kolizního opatrovníka ostatních účastníků do českého právního řádu inicioval zejména rozsudek Evropského soudu pro lidská práva (dále též jen „ESLP“) ze dne 21. června 2007 ve věci *Havelka proti České republice* č. 23499/06 (viz též ŠÍNOVÁ, R. Ke jmenování kolizního opatrovníka v řízení ve věcech péče o nezletilé po novelizaci § 469 ZŘS. Právní rozhledy, 2017, č. 23–24). Evropský soud pro lidská práva tehdy shledal porušení čl. 8 Úmluvy na základě vícera důvodů, v rozsudku se však vyjádřil kriticky i k nedostatečnému zastoupení nezletilých vzhledem ke kumulaci pozic orgánu sociálně-právní ochrany jako navrhovatele a kolizního opatrovníka.

35. Ústavní soud předesílá, že ustanovení § 469 zákona o zvláštních řízeních soudních bylo novelizováno zákonem č. 296/2017 Sb. a do 29. září 2017 bylo součástí formulace i slovo „podnět“: *„Byl-li jmenován opatrovníkem nezletilého orgán sociálně-právní ochrany dětí, který podal podnět nebo návrh na zahájení řízení, jmenuje soud na návrh opatrovníka jiného.“* Jak je však zřejmé z porovnání znění ustanovení před touto novelizací a po ní, nebylo pouze odstraněno slovo „podnět“, ale byla celkově upravena konstrukce ustanovení.

36. Podle obecné části důvodové zprávy k této novele mělo být jejím cílem mimo jiné odstranění nedostatků zákona o zvláštních řízeních soudních, které se vyskytly v praxi. Zákonodárce změnou tohoto ustanovení reagoval na častý nesprávný postup, kdy byl opatrovníkem ustanoven orgán, který dal návrh na zahájení řízení (což původní nejednoznačné znění umožňovalo, jelikož jmenování jiné osoby opatrovníkem musel někdo z účastníků nejprve navrhnout). Jelikož ustanovení podle důvodové zprávy nebylo v praxi vykládáno správně, měla novelizace přinést novou formulaci ustanovení, díky které by byl postaven na jisto ve všech případech jednoznačný zákaz takového postupu, kdy by orgán sociálně-právní ochrany dětí „mohl v jednom soudním řízení vystupovat současně ve dvou procesních rolích, jednak v roli navrhovatele jako samostatného účastníka řízení, jednak v roli opatrovníka dítěte jako zástupce jiného účastníka řízení“ (čl. III důvodové zprávy k zákonu č. 296/2017 Sb., k bodu 13, 14 a 20).

37. Účelem novelizace § 469 odst. 2 zákona o zvláštních řízeních soudních bylo tedy především zpřesnění stanoveného pravidla, že orgán sociálně-právní ochrany dětí nemůže být jmenován kolizním opatrovníkem nezletilého v řízení, které bylo zahájeno na základě

jeho návrhu. Z důvodové zprávy již nplyne, proč zákonodárce vypustil z textu daného ustanovení slovo „podnět“. S ohledem na nastíněný legislativní vývoj však lze usuzovat na to, že účelem normy plynoucí z tohoto ustanovení má být zabránění situacím, kdy se orgán sociálně-právní ochrany dětí ocitá ve dvojí pozici, s čímž může být spojeno riziko střetu zájmů a neschopnosti efektivně plnit roli kolizního opatrovníka. Přestože je úkolem kolizního opatrovníka především hájit nejlepší zájem dítěte [viz náleze ze dne 19. února 2014 sp. zn. I. ÚS 3304/13 (N 18/72 SbNU 217), bod 46], pakliže inicioval řízení, může mít tendence jako kolizní opatrovník prosazovat to, co navrhoval. Nemusí pak tedy dostatečně hájit zájmy nezletilého a může svým postojem přitom významně ovlivnit nejen postup v řízení, ale i samotný náhled soudu na to, co považuje za nejlepší zájem dítěte. Zároveň nevhodnost, či dokonce nemožnost kumulace těchto postavení plyne i z obecných procesních souvislostí – někdo, kdo je účastníkem řízení, nemůže současně zastupovat v řízení jiného účastníka, pokud se tedy nejedná o případ, kdy je jím zplnomocněn [viz náleze ze dne 23. prosince 2015 sp. zn. I. ÚS 1244/15 (N 222/79 SbNU 569), popř. ŠÍNOVÁ, Renáta. Ke jmenování kolizního opatrovníka v řízení ve věcech péče o nezletilé po novelizaci § 469 ZŘS. Právní rozhledy, 2017, č. 23–24, str. 829–834].

38. Výše nastíněný účel normy plynoucí z § 469 odst. 2 zákona o zvláštních řízeních soudních, ve znění od 30. září 2017, je tedy potřeba brát v potaz při hodnocení přípisů, které orgány sociálně-právní ochrany zasílají soudům a „iniciují“ řízení ve věcech péče soudu o nezletilé. K tomu lze ostatně připomenout i pravidlo plynoucí z § 41 odst. 2 občanského soudního řádu, že se úkon posuzuje podle svého obsahu, i když je nesprávně označen. Tím spíše je potřeba toto zvažovat vzhledem k výše nastíněnému účelu normy, ale též vzhledem k principu zákazu obcházení zákona [srov. např. náleze ze dne 24. dubna 2006 sp. zn. IV. ÚS 319/05 (N 89/41 SbNU 141)]. Pakliže by tedy přípis orgánu sociálně-právní ochrany dětí (bez ohledu na to, zda je nazván podnět, či jakkoliv jinak) splňoval náležitosti návrhu a zjevně směřoval k zahájení určitého řízení, je potřeba jej tak i posoudit (viz též KŘÍSTEK, A. § 17. In MACELA, M., HOVORKA, D., KŘÍSTEK, A., TRUBAČOVÁ, K., ZÁRASOVÁ, Z. Zákon o sociálně-právní ochraně dětí: Komentář. Wolters Kluwer).

39. V nyní projednávané věci inicioval řízení OSPOD tím, že okresnímu soudu zaslal mimořádnou zprávu o průběhu pěstounské péče, na jejímž konci vyzval okresní soudu ke zvážení, zda není namístě uložit opatření stěžovatelce (babičce nezletilého). Tímto přípisem OSPOD tedy nesměřoval k uložení výchovného opatření nezletilému, ani se v něm nijak nedotkl možnosti nařízení ústavní výchovy. Šlo skutečně jen o podnět, nikoli – formálně ani obsahově – o návrh na zahájení řízení. Obecné soudy tedy aplikovaly § 469 odst. 2 zákona o zvláštních řízeních soudních ústavně konformně a svým postupem neporušily práva nezletilého stěžovatele na soudní ochranu podle čl. 36 odst. 1 Listiny.

B) Odmítnutí odvolání nezletilého proti rozhodnutí o nařízení ústavní výchovy

40. Ustanovení čl. 36 odst. 1 Listiny garantuje právo každého domáhat se svého práva u soudu. Podle ustálené judikatury Ústavního soudu se právo na přístup k soudu vztahuje i na přístup k vyšším instancím, tedy na podání opravných prostředků, je-li tato možnost zakotvena v právním řádu [viz např. náleze ze dne 15. ledna 2009 sp. zn. III. ÚS 938/06 (N 9/52 SbNU 99), náleze ze dne 12. prosince 2012 sp. zn. IV. ÚS 2040/12 (N 203/67 SbNU 599) či stanovisko pléna ze dne 28. listopadu 2017 sp. zn. Pl. ÚS-st. 45/16 (ST 45/87 SbNU 905; 460/2017 Sb.), bod 26].

41. Ústavní soud dříve v nálezu ze dne 19. února 2014 sp. zn. I. ÚS 3304/13 vyjádřil, že účelem ustanovování kolizního opatrovníka dítěti je obecně lepší ochrana jeho práv, čímž stát demonstruje svou odpovědnost za blaho dítěte a mimo jiné také naplňuje právo dětí a mladistvých na zvláštní ochranu zakotvené v čl. 32 odst. 1 Listiny. Obecně tedy nelze proti ustanovování kolizního opatrovníka nic namítat. Avšak skutečnost, že stát fakticky vnucuje účastníku řízení zástupce bez ohledu na jeho vůli a vůli jeho zákonných zástupců, má určité důsledky. Přestože byly tyto principy formulovány ve věci, v níž vystupovali nezletilí jako účastníci sporného občanskoprávního řízení o určení neúčinnosti smlouvy, jsou aplikovatelné i v projednávané věci.

42. Především, pokud stát účastníkům řízení ustanoví bez ohledu na jejich vůli zástupce pro konkrétní řízení, byť i při sledování legitimních a obecně chvályhodných cílů, přebírá odpovědnost za způsob vedení tohoto zastoupení [viz též náleze ze dne 22. listopadu 2012 sp. zn. II. ÚS 194/11 (N 193/67 SbNU 319)]. V citovaném nálezu sp. zn. I. ÚS 3304/13 Ústavní soud dodal, že v takové situaci zásadně nemůže stačit, pokud soud vedoucí řízení již nadále komunikuje pouze s ustanoveným opatrovníkem. Pokud tomu tak je, soud tím fakticky zastoupenému účastníkovi upírá právo být přítomen jednání a vyjadřovat se ke své věci. Soudy se nemohou bezvýhradně spolehnout na ustanoveného opatrovníka, že bude dodržovat všechny své výše zmíněné povinnosti a intenzivně se zastupovaným komunikovat, nýbrž je třeba dodržování daných povinností ověřovat. Jde totiž o práva samotného účastníka. Není-li zástupce zvolen svobodnou vůlí účastníka, nelze bez dalšího říci, že procesní práva účastníka jsou beze zbytku garantována prostřednictvím zástupce. Proto zůstává na odpovědnosti soudu, aby zajistil též možnost zastupovaného účastníka samého, a to i dítěte, účastnit se řízení a vyjádřit svůj názor k věci, pokud to není v rozporu s jeho nejlepšími zájmy. Navíc je to vždy soud, který je odpovědný za dodržování všech aspektů práva na spravedlivý proces v řízení, které je před ním vedeno.

43. Na tyto judikaturní závěry akcentující participační práva dítěte zřejmě reagoval zákonodárce i přijetím § 50b odst. 4 písm. b) občanského soudního řádu, ve znění účinném od 1. 7. 2021, podle něž se písemnost doručuje kromě zástupci rovněž nezletilému účastníku, který dovršil patnácti let, je-li zastoupen zákonným zástupcem podle § 22 občanského soudního řádu. Ve stanovisku občanskoprávního a obchodního kolegia ze dne 9. března 2022 sp. zn. Cpjn 201/2021 Nejvyšší soud dovodil, že uvedené ustanovení se použije i ve věcech opatrovnictví nezletilého dítěte a písemnosti se doručují též dítěti, které je účastníkem těchto řízení, jestliže v době doručování dovršilo patnáct let. Zároveň však ze stanoviska plyne, že doručování písemností má mít pouze informativní povahu, jelikož nezletilé dítě zastoupené zákonným zástupcem (§ 22 občanského soudního řádu), nebo kolizním opatrovníkem nemá plnou procesní způsobilost, není oprávněno samostatně podat proti rozhodnutí odvolání, okamžik doručení rozhodnutí se nezapočítává do běhu lhůt pro podání opravného prostředku, dítěti neběží lhůty atd.

44. Ústavní soud však – i s ohledem na okolnosti aktuálně řešené věci – dospívá k tomu, že takový paušální závěr není ústavně konformní. Ústavní soud připomíná svou ustálenou judikaturu, že je povinností obecných soudů interpretovat a aplikovat i podústavní právo pohledem ochrany základních práv a svobod. V posuzované věci to znamená povinnost soudů interpretovat procesní ustanovení a principy v první řadě z pohledu účelu a smyslu ochrany ústavně garantovaných základních práv a svobod [viz např. náleze ze dne 26. listopadu 2013 sp. zn. II. ÚS 1355/13 (N 201/71 SbNU 377), bod 11; či náleze ze dne

9. října 2012 sp. zn. II. ÚS 2537/11 (N 169/67 SbNU 75), bod 16]. Pokud se věc týká nezletilých, je navíc nutno zohlednit, že podle čl. 3 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte musí být nejlepší zájem dítěte předním hlediskem při jakékoli činnosti týkající se dítěte, včetně soudního rozhodování.

45. I z judikatury Ústavního soudu a jeho přístupu k ústavním stížnostem nezletilých plyne, že podání učiněné nezletilým účastníkem řízení, který nemá procesní způsobilost v plném rozsahu, není možno jednoduše ignorovat, ale musí být posouzeno prizmatem nejlepšího zájmu dítěte [viz zejména náleze ze dne 4. prosince 2014 sp. zn. I. ÚS 1041/14 (N 217/75 SbNU 431), viz též výše citovaný náleze sp. zn. I. ÚS 3304/13, bod 68].

46. Krajský soud se v napadeném rozsudku omezil na konstatování, že nezletilý stěžovatel byl v řízení zastoupen kolizním opatrovníkem, a proto nemohl sám podat odvolání. Soud již nezkoumal, zda je v nejlepším zájmu nezletilého podání odvolání s ohledem na samotný jeho obsah (viz též výše citovaný náleze sp. zn. I. ÚS 3304/13, bod 69). Ústavní soud neshledává důvody, proč by podané odvolání mohlo být v rozporu se zájmy nezletilého stěžovatele, pokud je jeho důsledkem „pouze“ to, že krajský soud musí přezkoumat rozsudek soudu prvního stupně s ohledem na argumenty přednesené nezletilým. Rozsudek okresního soudu byl navíc předběžně vykonatelný, takže ani v případném odložení nástupu do ústavní výchovy nemůže být spatřována žádná újma. V případě řízení ve věcech péče soudu o nezletilé ani nehrozí riziko v podobě povinnosti platit soudní poplatek a zásadně ani povinnosti náhrady nákladů řízení.

47. V tomto ohledu lze pro srovnání poukázat na judikaturu Ústavního soudu v rámci řízení o omezení svéprávnosti, v níž dovedl, že samotné podání odvolání a projednání dané věci před odvolacím soudem je pouze výkonem práva na soudní ochranu a přístup k soudu. Nemůže být tedy považováno za jednání v rozporu se zájmem osoby omezené na svéprávnosti, pokud z podání odvolání nehrozilo žádné nebezpečí vzniku nákladů či jiné újmy (srov. § 35 odst. 3 zákona o zvláštních řízeních soudních, který výslovně přiznává osobě omezené na svéprávnosti možnost podat návrh na zrušení nebo změnu původního rozhodnutí). V podstatě tak jde o vyloučení toho, aby se nějaká osoba ocitla v bludném kruhu a neměla možnost bránit se proti omezení svéprávnosti právě z toho důvodu, že je na svéprávnosti omezena. Ústavní soud také připomenul, že funkce opatrovníka nebyla v žádném případě procesním řádem zakotvena proto, aby usnadňovala činnost soudu tím, že opatrovník okleští procesní práva účastníka [viz náleze ze dne 24. listopadu 2016 sp. zn. II. ÚS 866/16 (N 221/83 SbNU 461), srov. též náleze ze dne 22. listopadu 2012 sp. zn. II. ÚS 194/11 (N 193/67 SbNU 319)].

48. Práva nezletilých a jejich účinného právního zastoupení akcentoval v nedávném stanovisku ze dne 5. května 2023 také Výbor OSN pro práva dítěte ve věci B. J. a P. J. proti České republice, č. 139/2021 (dále jen „rozhodnutí B. J. a P. J. proti České republice“), na které v ústavní stížnosti odkazovali i stěžovatelé. Z bodu 8.14 tohoto rozhodnutí plyne, že pokud jsou názory dítěte v rozporu s názory jeho kolizního opatrovníka, měl by být stanoven postup, který by dítěti umožnil obrátit se na státní orgán, aby v případě potřeby ustanovil dítěti samostatného zástupce. Zejména tedy má být zajištěno to, že názory dětí budou během soudního řízení náležitě vyjádřeny [viz též Obecný komentář č. 14 Výboru pro práva dítěte – o právu dítěte na to, aby jeho nejlepší zájmy byly předním hlediskem (*General comment No. 14 on the right of the child to have his or her best interests taken as primary consideration*), z 29. května 2013, CRC/C/GC/14, § 90 a 96]. Byť jde o právně nezávazná rozhodnutí, je vhodné vzít je

v úvahu jako inspiraci při výkladu Úmluvy o právech dítěte a souvisejících ustanovení procesních předpisů. Pokud nezletilý nemá v řízení o nařízení ústavní výchovy právní zastoupení nad rámec kolizního opatrovnictví, je podle Ústavního soudu nezbytné k jeho názoru účinně přihlédnout. Vyjádří-li nezletilý svůj názor prostřednictvím opravného prostředku, nelze mu v tom bránit odmítnutím opravného prostředku bez jeho věcného projednání za předpokladu, že takové projednání není v rozporu s nejlepším zájmem dítěte.

49. Z napadeného rozsudku krajského soudu vyplývá, že pro nezletilého stěžovatele mělo být jedinou možností obrany, aby za něj podal odvolání OSPOD jako jeho státem ustanovený kolizní opatrovník, který však považoval rozsudek okresního soudu za správný. Pakliže měl nezletilý v době podání odvolání 14 let, nelze bez dalšího jím podané odvolání považovat za podané neoprávněnou osobou, zejména aniž by bylo zvažováno, zda je vůbec projednání odvolání v jeho nejlepším zájmu. To platí obzvláště v případě odvolání proti rozhodnutí o nařízení ústavní výchovy, kterým může být významně zasazeno do práva na rodinný život podle čl. 10 odst. 2 Listiny a čl. 8 Úmluvy a do jisté míry i do práva na osobní svobodu podle čl. 8 Listiny [viz náleze ze dne 2. dubna 2009 sp. zn. II. ÚS 1945/08 (N 80/53 SbNU 11), bod 19]. Nezletilý stěžovatel jasně a srozumitelně v řízení před obecnými soudy vyjadřoval, že chce zůstat se svou babičkou. Byl tak zřejmý i jeho nesouhlas s nařízením ústavní výchovy v návaznosti na rozsudek okresního soudu. Byť možná nemusel chápat přesné procesní postupy odvolacího řízení, zjevně rozuměl tomu, k čemu směřuje podané odvolání (viz též čl. 5 Úmluvy o právech dítěte postavený na principu rozvíjejících se schopností dítěte). V takové situaci proto nebyl důvod, aby odvolání nezletilého krajský soud neprojednal.

50. Ústavní soud doplňuje, že ani podústavní právo nestaví soud automaticky do situace, kdy by musel odmítnout procesní úkon učiněný nezletilým, protože není plně procesně způsobilý. Ustanovení § 20 odst. 1 občanského soudního řádu váže procesní způsobilost ke svéprávnosti, kterou podle § 31 občanského zákoníku nabývá člověk postupně s ohledem na rozumovou a volní vyspělost a přiměřeně příslušnému právnímu jednání.

51. Výše uvedené závěry lze tedy obecně shrnout tak, že pokud obecný soud bez dalšího odmítne odvolání (čtrnáctiletého) odvolatele proti rozhodnutí, kterým mu byla nařízena ústavní výchova, poruší tím jeho právo na přístup k soudu podle čl. 36 odst. 1 Listiny. Navzdory tomu Ústavní soud v této konkrétní věci dospěl k tomu, že krajský soud sice při odmítnutí odvolání nezletilého stěžovatele jeho právo na přístup k soudu formálně porušil, obsahově však jeho odvolání fakticky projednal. Nezletilý podal odvolání společně se svou babičkou, předložili v něm shodné odvolací důvody a námitky. Byť tak krajský soud ve vztahu k nezletilému odvolání odmítl, odvoláním stěžovatelky (babičky) totožného znění se zabýval věcně. Jednotlivé námitky stěžovatelky krajský soud posoudil a projednal a žádná její námitka nebyla odmítnuta pro to, že jí jako pěstounce a babičce nezletilého nepřísluší a že by byla projednatelná jen na základě odvolání nezletilého. Při posuzování argumentů stěžovatelky jako babičky a pěstounky nezletilého krajský soud nahlížel na všechny relevantní okolnosti i z pohledu nezletilého. V řízení před krajským soudem jej též vyslechl a umožnil mu se k věci vyjádřit. Jeho procesním právům, obzvláště s ohledem na přístup k odvolacímu soudu, tedy bylo v tomto konkrétním případě učiněno zadost.

C) Obecná východiska k rozhodování o nařízení ústavní výchovy

52. Kromě výše adresovaných procesních pochybení stěžovatelé v ústavní stížnosti dále namítají, že obecné soudy nezohlednily zvláštní povahu příbuzenské pěstounské péče a že nařízení ústavní výchovy u nezletilého plnilo zjevně disciplinační účel. Těmito námitkami tedy stěžovatelé cílí již na samotnou podstatu napadených rozhodnutí, zejména zda bylo namísto nařídit nezletilému ústavní výchovu. V následující části tedy Ústavní soud nejprve shrne obecná východiska, ze kterých vychází při posuzování rozhodnutí obecných soudů o nařízení ústavní výchovy.

53. Jak Ústavní soud uvedl již v nálezu ze dne 9. dubna 1997 sp. zn. Pl. ÚS 31/96 (N 41/7 SbNU 279; 103/1997 Sb.) „ústavní výchova představuje výchovné opatření, které má vytvořit co nejpríznivější podmínky pro výchovu nezletilého dítěte a je především výchovným, nikoliv represivním opatřením. ... Ústavní výchovu tedy nelze chápat jako formu sankce nebo povinnosti dítěti uložené, přitom pominou-li podmínky, které si nařízení ústavní výchovy vynutily, soud ústavní výchovu zruší. Na ústavní výchovu je proto třeba nahlížet jako na krajní případ řešení řádně nezajištěné výchovy dítěte tak, jak to má na mysli Úmluva o právech dítěte, z hlediska jejichž ustanovení je třeba podle názoru Ústavního soudu napadené ustanovení posuzovat.“ Shodně, tedy tak, že ústavní výchovu nelze chápat jako formu sankce nebo povinnosti dítěti uložené, se vyjadřuje k ústavní výchově i odborná literatura (např. WESTPHALOVÁ, Lenka. § 971 [Ústavní výchova a péče v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc]. In: KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka, HRUŠÁKOVÁ, Milana, WESTPHALOVÁ, Lenka a kol. Občanský zákoník II. Rodinné právo (§ 655-975). 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2020, str. 1163, či HOFSCHEIDEROVÁ, Anna, čl. 20, Zvláštní ochrana dětí zbavených péče své přirozené rodiny. In: DUŠKOVÁ, Šárka, HOFSCHEIDEROVÁ Anna, KOURILOVÁ, Kamila, Úmluva o právech dítěte. Komentář. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2021, str. 323).

54. Jak Ústavní soud shrnul ve svém nálezu ze dne 1. listopadu 2023 sp. zn. II. ÚS 2225/23, již z § 971 občanského zákoníku plyne, že tento institut představuje, zcela v souladu s díkčí čl. 20 odst. 3 Úmluvy o právech dítěte, poslední možné řešení (*ultima ratio*). Citované ustanovení navíc požaduje, aby soud vždy zvažoval, zda neexistuje jiná alternativa (např. svěření do péče fyzické osoby). Přiměřeně věku může být takovou alternativou i samostatný život dítěte (se souhlasem rodičů), péče vzdálenější rodiny i jiných, dítěti blízkých osob, přičemž existenci těchto možností je třeba zjišťovat primárně od nezletilého a orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Soudy musí respektovat subsidiární povahu ústavní výchovy a nejprve zjišťovat, zda existují pro dítě vhodnější jiné, např. terénní či ambulantní služby v kombinaci s pobytem v jiném náhradním prostředí než ústavním.

55. Nařízením ústavní výchovy vždy dochází k zásahu do některých základních práv dítěte, jmenovitě do jeho osobní svobody a práva na soukromý život. V řízení o umístění nezletilého člověka do ústavní výchovy je třeba provést úvahu o vyvažování ve vzájemné kolizi stojících práv a svobod a vyhodnotit, jaké rozhodnutí bude představovat realizaci jeho nejlepšího zájmu. To je ostatně primárním hlediskem při každém soudním rozhodování dotýkajícím se dítěte [dle čl. 3 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte, viz též např. náleze ze dne 31. prosince 2018 sp. zn. II. ÚS 2344/18 (N 205/91 SbNU 611)].

56. Postup obecných soudů při posuzování nejlepšího zájmu dítěte nemůže být libovolný. Při jeho vyhodnocování v konkrétní věci je třeba vzít v úvahu především:

a) názor dítěte, b) zachování identity dítěte, c) zachování jeho rodinných vztahů, d) ochranu a bezpečí dítěte, e) zvláštní zranitelnost, f) právo dítěte na zdraví a g) právo dítěte na vzdělání [viz nálezy ze dne 1. listopadu 2023 sp. zn. II. ÚS 2225/23, srov. též Ústavním soudem vymezená kritéria pro rozhodování o úpravě výchovných poměrů v nálezu ze dne 7. srpna 2024 sp. zn. II. ÚS 1311/24, body 19 až 23, popř. nálezy ze dne 26. května 2014 sp. zn. I. ÚS 2482/13 (N 105/73 SbNU 683), bod 19].

57. Obdobně i judikatura Evropského soudu pro lidská práva zdůrazňuje, že pokud soudy rozhodují ve věcech dotýkajících se dětí, musí se zabývat nejlepším zájmem dítěte, který má při jejich rozhodování prvořadý význam (např. rozsudek ve věci *Strand Lobben a další proti Norsku* ze dne 30. listopadu 2017 č. 37283/13, § 108). Z rozhodovací praxe ESLP navíc vyplývá, že v případě soudního rozhodování o dětech rovněž nelze upřednostňovat abstraktní principy před nejlepším zájmem dítěte v konkrétním případě [viz nálezy ze dne 29. června 2017 sp. zn. I. ÚS 3226/16 (N 116/85 SbNU 879), bod 27 a tam citovaná rozhodnutí]. Obecně pak nejlepší zájem dítěte vyžaduje jednak zajištění zdravého prostředí pro vývoj dítěte, jednak udržování a zachování vazeb dítěte s jeho rodinou, ledaže ta se ukáže jako zvláště nezpůsobilá, neboť narušení těchto vazeb znamená odříznutí dítěte od jeho kořenů. V souladu s nejlepším zájmem dítěte tak k přerušení rodinných vazeb mohou vést pouze zcela výjimečné okolnosti a vždy je třeba učinit vše pro zachování osobních vztahů a následně, až to bude možné, pro obnovu rodiny (rozsudek ve věci *T. proti České republice* ze dne 17. července 2014 č. 19315/11, § 112). Zároveň ESLP připomíná, že pokud náhradní péče o dítě trvá po značnou dobu, může být zájem dítěte dále neměnit svou faktickou rodinnou situaci silnější nežli zájem rodičů na opětovném sloučení rodiny (viz výše citovaný rozsudek ve věci *Strand Lobben a další proti Norsku*, § 109; či rozsudek *K. A. proti Finsku* ze dne 14. ledna 2003 č. 27751/95, § 138).

58. V případě nařízení ústavní výchovy dochází obvykle také k faktickému rozdělení rodiny a jedná se o velmi závažný zásah do práva na ochranu rodinného života ve smyslu čl. 10 odst. 2 Listiny a ustanovení čl. 8 Úmluvy. Takové rozhodnutí se proto musí opírat o dostatečně pádné argumenty motivované zájmem dítěte [viz nálezy sp. zn. II. ÚS 838/07 ze dne 10. října 2007 (N 157/47 SbNU 53) a sp. zn. III. ÚS 3363/10 ze dne 13. července 2011 (N 131/62 SbNU 59) odkazující na rozsudek velkého senátu ESLP ve věci *Scozzari a Giunta proti Itálii* ze dne 13. července 2000 č. 39221/98 a 41963/98, § 148, ESLP 2000-VIII]. Orgány veřejné moci mají i pozitivní závazky, které jsou těsně spjaty s účinným „respektováním“ rodinného života. Evropský soud pro lidská práva přitom zahrnuje pod pojem „rodinný život“ ve smyslu čl. 8 Úmluvy rovněž vztahy mezi blízkými příbuznými, např. mezi prarodiči a vnoučaty (viz např. rozsudek ESLP ve věci *Marckx proti Belgii* ze dne 13. června 1979 č. 6833/74, § 45; rozsudek ESLP ve věci *Bronda proti Itálii* ze dne 9. června 1998 č. 22430/93, § 51). K tomuto závěru se přihlásil také Ústavní soud ve své judikatuře, v níž zejména zdůraznil povinnost státu respektovat právo prarodičů na styk se svým vnukem nebo vnučkou, ovšem opět po vyhodnocení nejlepšího zájmu dítěte v konkrétní věci [viz nálezy ze dne 28. července 2022 sp. zn. II. ÚS 395/22 (N 95/113 SbNU 123) či usnesení ze dne 18. října 2016 sp. zn. I. ÚS 1901/16].

59. Vymezeným ústavněprávním požadavkům odpovídá též zákonná úprava provedená zejména v § 971 občanského zákoníku, podle kterého může soud nařídit ústavní výchovu jako nezbytné opatření, jsou-li výchova dítěte nebo jeho tělesný, rozumový či duševní stav, anebo jeho řádný vývoj vážně ohroženy nebo narušeny do té míry, že je to v rozporu se zájmem dítěte, anebo jsou-li tu vážné důvody, pro které rodiče dítěte nemohou jeho

výchovu zabezpečit. Občanský zákoník připouští užití ústavní výchovy, kromě mimořádných případů, až za situace, kdy předchozí prostředky (dříve učiněná opatření) nevedly k nápravě (zde § 971 občanského zákoníku odkazuje např. na možnosti, které má soud podle § 925 občanského zákoníku).

60. Rozhodnutí o nařízení ústavní výchovy se tedy musí opírat o velmi silné argumenty, být v souladu se zákonem, sledovat legitimní cíl a být nezbytné v demokratické společnosti, musí tedy představovat přiměřený zásah do základních práv nezletilého. Pouze v případě, že v konkrétní situaci převáží zájem nezletilého na ochraně jeho života, zdraví a normálního vývoje před jeho osobní svobodou a právem na soukromý život, může takový postup být ústavně souladný. Pokud pak obecný soud dospěje k závěru, že není možné pro nezletilého nalézt jinou alternativu než umístění do ústavní výchovy, musí takový postup řádně odůvodnit.

D) Aplikace nastíněných principů na projednávanou věc

61. Ústavní soud ve své rozhodovací činnosti setrvale uvádí, že ve vztahu k soudním rozhodnutím v rodinných věcech přistupuje rezervovaně. Tato zdrženlivost plyne i z toho, že ve věcech upravených v druhé části občanského zákoníku není proti rozhodnutí odvolacího soudu přípustné dovolání jako mimořádný opravný prostředek (nejedná-li se o manželské majetkové právo). Přezkumná role Ústavního soudu se koncentruje pouze na posouzení toho, zda v případě napadeného rozhodnutí nejde o extrémní rozhodnutí, které by bylo založeno na libovůli, respektive které by jinak negovalo právo účastníka řízení na spravedlivý proces [viz usnesení ze dne 25. září 2014 sp. zn. IV. ÚS 2468/14, náleze ze dne 14. ledna 2020 sp. zn. I. ÚS 3241/19 (N 8/98 SbNU 56) či náleze ze dne 16. března 2021 sp. zn. III. ÚS 3001/20 (N 54/105 SbNU 121)].

62. V tomto ohledu, a také s přihlédnutím k tomu, že obecné soudy mají výhodu přímého kontaktu se všemi zúčastněnými osobami, avšak při vědomí závažnosti základních práv dítěte, o jejichž ochranu jde (osobní svoboda a právo na soukromý život), Ústavní soud přistoupil k posouzení této věci.

63. Obecné soudy svá rozhodnutí založily především na tom, že stěžovatelka není vhodnou osobou pro plnění role pěstounky. Jelikož pak rodiče o nezletilého neměli zájem, dospěly jednoznačně k tomu, že není jiná možnost než nařídit nezletilému ústavní výchovu. Jak plyne z odůvodnění napadených rozhodnutí, obecné soudy též zhodnotily nejlepší zájem dítěte, zabývaly se i povahou příbuzenského vztahu mezi nezletilým a jeho babičkou a zvážily, zda se namísto ústavní výchovy nenabízí jiný prostředek řešení péče o nezletilého.

64. Ústavní soud si je vědom toho, že Výbor OSN pro práva dítěte ve svých Závěrečných doporučeních k 5. a 6. periodické zprávě České republiky o naplňování Úmluvy o právech dítěte, 2021, CRC/C/CO/CZE/5-6, konkrétně bodech 30 a 31, vyjádřil mimo jiné znepokojení nad vysokou mírou umístování do ústavní péče, včetně umístování pro „výchovné problémy“ nebo umístování romských dětí. Také vyzval Českou republiku, aby opustila praxi umístování pro „výchovné problémy“. K obdobnému stanovisku dospěl i Výbor OSN pro hospodářská, sociální a kulturní práva ve svých Závěrečných doporučeních k 3. periodické zprávě České republiky o naplňování Mezinárodního paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech, 2022, E/C.12/CZE/CO/3. Jak dále

zdůrazňují stěžovatelé, z výše citovaného rozhodnutí B. J. a P. J. proti České republice, bodu 8.8, také vyplývá, že Výbor OSN pro práva dítěte nepovažuje odebrání dítěte z rodiny za účelem zajištění školní docházky nebo nápravy chování dítěte za přijatelné.

65. V tomto případě však nebyla nedostatečná školní docházka stěžovatele jediným důvodem pro nařízení ústavní výchovy. Přestože zahájení řízení o nařízení ústavní výchovy v projednávané věci předcházely zejména incidenty, ke kterým docházelo na půdě školy, poukazuje Ústavní soud na to, že tyto incidenty byly dále provázané s celou situací v rodině nezletilého a jeho babičky. Důvodem nařízení ústavní výchovy nebylo jen nezvládnutí zajištění školní docházky nezletilého, jak namítají stěžovatelé v ústavní stížnosti, ale obecně to, jak stěžovatelka k výchově nezletilého přistupovala (respektive nepřistupovala). Jak též dovodily obecné soudy, s pozicí pěstounky jsou spojeny i určité povinnosti, aby pěstounská péče mohla fungovat. Na tyto povinnosti přitom stěžovatelka z velké části rezignovala, jak vyplývá z napadených rozhodnutí.

66. Ústavní soud ani neshledal, že by samotné nařízení ústavní výchovy souviselo s etnickým původem stěžovatelů. Přestože lze chápat výtky stěžovatelů (obzvlášť v kontextu výše zmiňovaných doporučení výborů OSN), v tomto případě je Ústavní soud nepovažuje za důvodné. Stěžovatelé spatřují porušení zákazu diskriminace v širších strukturálních souvislostech, segregaci a systémové diskriminaci, která podle nich vychází již například z toho, do jaké školy byl nezletilý dříve zařazen, či z jejich nelehké sociální situace. Důvodem pro nařízení ústavní výchovy (respektive primárně zrušení pěstounské péče) nicméně nebyly nedostatečné bytové či majetkové poměry ani primárně chování nezletilého ve škole. Z napadených rozhodnutí plyne, že v jádru věci byly pouze kompetence stěžovatelky a to, zda je schopna vést nezletilého a zajistit mu vhodné rodinné prostředí a výchovu. V tomto posuzování se přitom nijak neprojevoval romský původ stěžovatelů, nic o systémové diskriminaci nesvědčí, respektive stěžovatelé ji nijak než jen povšechným tvrzením nedokládají.

67. Ústavní soud nepopírá, že mezi stěžovatelem existuje blízký a trvalý rodinný vztah, nicméně i právo na rodinný život může být omezeno, mimo jiné právě s ohledem na výše popsané hodnocení nejlepšího zájmu dítěte. Obecné soudy rozumně vysvětlily, proč je nezbytné k takovému omezení přistoupit. Jestliže stěžovatelka nebyla schopna plnit roli pěstounky, nenabízela dostatečné záruky a výchovné kompetence, nelze z pohledu ústavněprávního přezkumu vytknout nic tomu, že obecné soudy pěstounskou péči zrušily. Za situace, kdy se nenabízela jiná vhodná osoba, do jejíž péče by mohl soud nezletilého svěřit, ani nebylo k dispozici jiné řešení péče o nezletilého, zůstávalo umístění nezletilého do ústavní výchovy jako poslední možnost.

68. Co se týče námítky stěžovatelů, že obecné soudy dostatečně nepřihlédly k názoru nezletilého, ani tu Ústavní soud nepovažuje za důvodnou. Obecné soudy během ústních jednání nezletilého přímo vyslechly a jeho názorem se zabývaly i v odůvodnění svých rozhodnutí, přestože se jím nakonec neřídily vzhledem k dalším důvodům, které popsaly. Takový postup není v rozporu s posouzením nejlepšího zájmu dítěte, jak vyplývá z judikatury Ústavního soudu. I když totiž má být názor nezletilých dětí důležitým vodítkem při rozhodování soudu, nelze vycházet výhradně z něj, ale je třeba věc posuzovat v celkovém kontextu okolností a rodinné situace [viz např. náleze ze dne 23. dubna 2013 sp. zn. II. ÚS 4160/12 (N 66/69 SbNU 213), náleze ze dne 16. června 2015 sp. zn. II. ÚS 2943/14 (N 110/77 SbNU 607) či usnesení ze dne 7. března 2018 sp. zn.

I. ÚS 2496/17]. Z toho důvodu Ústavní soud neshledal porušení participačních práv nezletilého či práva být slyšen.

VI. Závěr

69. Ústavní soud neshledal porušení ústavně zaručených práv stěžovatelů. Jejich ústavní stížnost proto podle § 82 odst. 1 zákona o Ústavním soudu zamítl.

70. Přestože Ústavní soud námitky stěžovatelů nakonec nepovažoval za důvodné, považuje za vhodné připomenout, že se soudy při případném rozhodování o zrušení nebo o dalším pokračování nařízené ústavní výchovy musí řídit principy shrnutými v tomto nálezu. Zejména musí vzít vážně v potaz povahu ústavní výchovy jako krajního prostředku (*ultima ratio*) a dbát výše uvedených obecných požadavků při vědomí toho, že jde o institut, kterým je zasahováno do osobní svobody jednotlivce.

Poučení: Proti rozhodnutí Ústavního soudu se nelze odvolat.

V Brně dne 12. března 2025

Tomáš Langášek
předseda senátu